

LUND UNIVERSITY

Ändamålsenliga lokaler för konservering

Eldh, Kicki

2003

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Eldh, K. (2003). Ändamålsenliga lokaler för konservering. (2003:4 uppl.) Göteborgs universitet, institutionen för miljövetenskap och kulturvård.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

ÄNDAMÅLSENLIGA LOKALER FÖR KONSERVERING

KICKI ELDH

Göteborgs Universitet

Lunds Universitet

ÄNDAMÅLSENLIGA LOKALER FÖR KONSERVERING

FÖRFATTARE
KICKI ELDH

HANDLEDARE
BOSSE LAGERQVIST
LARS-HENRIK STÅHL

EXAMENSARBETE
KONSERVATORPROGRAMMET, GÖTEBORGS UNIVERSITET
ARKITEKTURPROGRAMMET, LUNDS UNIVERSITET
2003:4

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för miljövetenskap
och kulturvård

ISSN 1101-3303
ISRN GU/KUV-03/4-SE

GÖTEBORG UNIVERSITY
Department of Environmental
Science and Conservation
Institute of Conservation
P.O. Box 130
S-405 30 Göteborg
SWEDEN

Phone: +46 31 773 47 00
Fax: + 46 31 773 47 03
<http://www.miljo-kultur.gu.se/icug>

Program in Conservation of
Cultural Property

Graduate Thesis, BA/Sc 2003
Diploma Work in Architecture

By: Kicki Eldh

Mentors: Ph D Bosse Lagerqvist, Göteborg
Ph D Lars-Henrik Ståhl, Lund

LUND UNIVERSITY
School of Architecture
Department of Theoretical
and Applied Aesthetics
P.O. Box 118
S-221 00 Lund
SWEDEN

Phone: +46 46 222 76 10
Fax: + 46 46 222 01 20
<http://www.formlara.lth.se>

Program in Architecture

APPROPRIATE FACILITIES FOR CONSERVATION

An essay concerning conservation facilities and user participation in planning.

ABSTRACT

The aim of this graduate thesis is to describe the demands conservation makes on facilities and installations and to investigate the participation by conservators in planning of conservation facilities.

The thesis starts with the theoretical area of reference, including terms as conservation, conservation facilities, architecture, propriety/fitness and user participation.

A field survey was conducted and the results are reported in the thesis. Fundamental for the the conservation work is access to a large, flexible working area. Functions, safety and installations are aspects to consider. The participation of conservators is a necessary condition for planning of new facilities.

The thesis closes with a discussion outlining personal thoughts on the subject, followed by a summary.

The conclusion of the thesis is that planning of appropriate facilities for conservation is a complex task that demand time, professinal knowledge and care and the key person in this process is the conservator.

Title in original language: Ändamålsenliga lokaler för konservering

Language of text: Swedish

Number of pages: 47

Keywords: conservation facilities, functions, propriety/fitness, planning, user participation, field survey

FÖRORD

Uppsatsskrivande är till dels ett ensamt arbete. Därför har det stöd och den hjälp jag erhållit varit av största värde. Med risk att någon känner sig förbigången, vill jag nämna ett antal personer som bidragit till att denna uppsats blivit skriven.

Mina två handledare, Bosse Lagerqvist och Lars-Henrik Ståhl, vars tillmötesgående inställning möjliggjort denna dubbelexamen.

Elisabeth Hornyánsky Dalholm, som rådgivit om litteratur och intervjuer.

Mina informanter, vars deltagande varit en förutsättning för hela arbetet.

Annika Carlsson, som lyssnat och diskuterat.

Bitte Eldh, som läst och kommenterat.

Nestor Zorondo, vars datakunskaper jag utnyttjat.

Lärare, studiekamrater och kollegor, med vars hjälp jag tillägnat mig den kunskap jag grundar min uppsats på.

Ett tack till er alla!

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INNEHÅLL	SIDAN
1. INLEDNING	9
BAKGRUND OCH PROBLEMFORMULERING	9
FRÅGESTÄLLNINGAR	9
SYFTE OCH MÅLSÄTTNING	10
TIDIGARE FORSKNING	10
METOD OCH MATERIAL	10
AVGRÄNSNINGAR	11
KÄLLKRITIK	11
2. TEORI	12
UTGÅNGSPUNKT	12
KONSERVERING	12
KONSERVERINGSLOKALER	13
ARKITEKTUR	14
ÄNDAMÅLSENLIGHET	15
BRUKARMEDVERKAN	16
3. INTERVJUUNDERSÖKNINGEN –	
TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	18
METODVAL	18
STUDIEOBJEKTEN	18
INFORMANTERNA	19
URVAL	19
GENOMFÖRANDE	20
BORTFALL	20
MATERIALET	21
ANALYSEN	21
4. INTERVJUUNDERSÖKNINGEN –	
RESULTAT	22
INTERVJU LOKALER	22
INTERVJUMALLEN	22
ÄMNE OCH FOKUS	23
 ANALYS	 23
SAMBAND	23
FUNKTIONER	24
INSTALLATIONER	26

SÄKERHET	26
PREVENTIV KONSERVERING	27
PUBLIK KONSERVERING	28
ÖVRIGT	28
INTERVJU PLANERING	29
ANALYS	29
FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR BRUK ARMEDVERKAN	29
GRADEN AV INFLYTANDE	30
SYNEN PÅ INFLYTANDE	32
AVRUNDNING	33
5. INTERVJUUNDERSÖKNINGEN – KONKLUSION	34
6. DISKUSSION	36
7. ÄNDAMÅLSENLIGA LOKALER FÖR KONSERVERING	39
SAMBAND	39
FUNKTIONER	39
INSTALLATIONER	40
SÄKERHET	41
PREVENTIV KONSERVERING	41
PUBLIK KONSERVERING	42
ARBETSMILJÖ	42
MATERIAL	43
AVSLUTNING	44
8. SAMMANFATTNING	45
9. KÄLLFÖRTECKNING	46
OTRYCKTA KÄLLOR	46
TRYCKTA KÄLLOR	46
BILAGA 1 INTERVJU LOKALER	
BILAGA 2 INTERVJU PLANERING	

1. INLEDNING

BAKGRUND OCH PROBLEMFORMULERING

Uppsatsen utgör mitt examensarbete dels på Konservatorsprogrammet, inriktning mot kulturhistorisk konservering, Avdelningen för kulturvård vid Göteborgs universitet och dels på Arkitekturprogrammet, Avdelningen för formlära vid LTH, Lunds universitet.

I arbetet försöker jag förena den dubbla kompetens jag tillgodogjort mig genom mina studier vid nämnda läroanstalter.

Under studietiden på konservatorsprogrammet och under arbete och praktikperioder, har jag besökt ett trettiotal konserveringsinrättningar. Det har alltid varit lika spännande att kliva över tröskeln till verksamheten.

Förutsättningarna har varit mycket skiftande, resurser och utrymme likaså; ogenomtänkta och för föremålen skadliga lösningar blandat med geniala uppfinningar och hälsovådliga miljöer med påkostad utrustning.

Konservering är en mångfacetterad verksamhet och utformandet av lokaler, lämpliga både för föremål och personal, är en fordrande uppgift. Kunskapen om arbetsmomenten finns hos de yrkesverksamma konservatorerna, men det är inte alltid den tillvaratas vid planering av arbetsplatsen. Jag uppfattar brukarmedverkan som en eftersatt del av designprocessen.

Min kunskap om arkitektur medför en övertygelse om lokalernas avgörande betydelse för kvaliteten på föremålsvården i museivärlden. Trånga och svårarbetade lokaler ger en dålig arbetsmiljö, vilket i sin tur leder till sämre arbetsinsatser. Glädjande är, att när det på senare tid tillkommit nya museibyggnader, har konservatorerna kommit upp ur källare, ner från vindar och fram ur skrubbar och i vissa fall för första gången in i verksamheten.

Examensarbetet har blivit ett lämpligt tillfälle för mig att undersöka och sammanställa erfarenheterna från några aktuella byggprojekt.

FRÅGESTÄLLNINGAR

Hur ser ändamålsenliga lokaler för konservering ut?

I uppsatsen söker jag svar på vilka krav konservering ställer på lokaler och installationer. Uppgiften blir att konkretisera behov och funktioner. Förutom mer traditionella synsätt på konservering som direkta åtgärder, undersöker jag vilka särskilda krav preventiv konservering och publik konservering ställer.

Ett antagande är att arbetsmiljöer blir mer funktionella ju högre samarbetsgraden mellan arkitekt och brukare är. Därför har jag även valt att söka svaret på frågan:

Tillvaratas konservatorns kunnande och erfarenhet vid planeringen av nya lokaler?

SYFTE OCH MÅLSÄTTNING

Mitt syfte är att beskriva de krav konservering ställer på lokaler och installationer samt utreda konservatorns deltagande vid planering av lokaler för konservering. Utifrån ett insamlat material sammanställs och analyseras behov av utrymme och utrustning samt arbetsgången i ett antal genomförda projekt. Förhoppningsvis kan uppsatsen vara ett underlag och en hjälp för museer, konservatorer och arkitekter som ställs inför ett konkret planeringsprojekt.

TIDIGARE FORSKNING

Någon forskning om konserveringslokaler har jag hittills under mitt arbete inte kunnat finna. Den enda litteratur i ämnet jag stött på är ett otryckt material från en föreläsning vid Vantaa Institute of Art and Design av Clifford Cook. Titeln är *Operating an Archaeological Conservation Laboratory*.¹

Forskning om participation och brukarmedverkan är mer utbredd. Ämnet har studerats inom arkitektur, designteori, arbetsvetenskap och beteendevetenskaperna, såsom sociologi och socialpsykologi. De teorier som ligger till grund för uppsatsen presenteras i kapitel 2.

METOD OCH MATERIAL

Jag har valt att göra en explorativ studie och metodansatsen är konstruktivistisk². Arbetet bygger på 10 intervjuer med konservatorer, fältstudier och ritningsgranskning av valda exempel på lokaler samt litteratursökning inom arkitektur- och konserveringsämnena. En utförligare

¹ Se vidare kapitel 4.

² Innebörden av konstruktivism hämtar jag från Göran Wallén i *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*, där konstruktivism bland annat beskrivs som en forskningsriktning, där man är medveten om att forskaren och sättet att göra en undersökning påverkar resultatet.

beskrivning av tillvägagångssättet för intervjuundersökningen återfinns i kapitel 3. Intervjumallarna från undersökningen återfinns som bilagor sist i häftet.

AVGRÄNSNINGAR

Konserveringslokalerna i studien är knutna till museiverksamhet. Uppsatsen behandlar konserveringslokaler för blandade materialkategorier, såsom skulptur-, etnografisk och kulturhistorisk/etnologisk konservering. Avsikten är inte att presentera en fullständig genomgång av samtliga konserveringsinriktnings specifika krav och utrustningsbehov. Studien rör enbart interiöraspekter. Geografisk placering av lokalerna och synpunkter på yttre miljö berörs ej. Ämnesområdena ergonomi, estetik och juridik ligger utanför uppsatsens gränser. Magasin och utställningslokaler ingår inte i undersökningen. I uppsatsen utgår jag från ett brukarperspektiv. Arkitektens roll som samarbetspart berörs, men själva designprocessen ligger utanför undersökningen.

KÄLLKRITIK

Litteraturarbetet har främst varit sökning, inte en grundligare undersökning. Intervjuundersökning som metod har både för- och nackdelar, och denna undersökning är inget undantag. Antalet objekt och informanter i intervjuundersökningen begränsades för att göra arbetet hanterbart. Kritik kan riktas mot att antalet informanter är för litet och att valda objekt inte är representativa. Intervjumallarnas utformning, som främst grundar sig på mina egna erfarenheter från studier, arbete och studiebesök, är också något som kan ifrågasättas, med hänsyn till hur dessa varit styrande och begränsande för informanternas svar. Det trettiotal konserveringslokaler som jag besökt och vars utformning, tillsammans med intervjusvaren, ligger till grund för min uppfattning av ändamålsenliga dito, redovisas inte en och en.

2. TEORI

UTGÅNGSPUNKT

Examensarbetet har sin teoretiska bas i studier på konservatorprogrammet vid Göteborgs universitet och på arkitekturprogrammet vid Lunds universitet. Ansatsen är i dubbelt hänseende tvärvetenskaplig – baserad på två i sig tvärvetenskapliga ämnesområdens teoretiska grunder, konservering och arkitektur.

KONSERVERING

Konservera betyder bevara och konservering som museidisciplin omfattar museiföremåls bevarande. I International Council of Museums (ICOM) definition av konservatorsyrket beskrivs konservering som:

”...de åtgärder som vidtas för att fördröja eller förebygga nedbrytning av eller skada på kulturföremål genom övervakning av deras miljö och/eller behandling av deras struktur i syfte att i möjligaste mån bibehålla dem i oförändrat skick.”³

En hörnsten i kulturvårdens fundament utgör Bernard Feildens introduktion till ämnesområdet, *An Introduction to Conservation of Cultural Property*, där han definierar konservering som en syntes mellan konst och vetenskap, med målet att minska och fördröja förfall.⁴ Centralt för konservering är, enligt honom, den vetenskapliga materialkännedomen; tillverkning, användning, nedbrytning samt vård och konsolidering.

Philip Ward utgår i sin beskrivning av konservatorsyrket, *The Nature of Conservation*, från en definition av museets funktioner. De fyra funktionerna är att samla, bevara, forska och förevisa, och han fastslår att bevara är den mest grundläggande funktionen, eftersom det denna förutan är omöjligt att forska och förevisa och samlande är meningslöst.⁵ Wards uppfattning är att konservatorns uppgift är att förebygga och minimera skador på samlingar och motverka varje situation som kan orsaka eller påskynda nedbrytning.⁶

Konservering kan delas upp i två områden; aktiv och preventiv konservering, där aktiv konservering innebär direkta ingrepp på föremålen, medan

³ Tidens tand s. 433

⁴ Feilden (1979) s. 4

⁵ Ward (1989) s. 1

⁶ Ward (1989) s. 9

preventiv konservering handlar om att förebygga att skador uppstår och att nedbrytning sker. Detta kan ske genom kontroll och styrning av hantering av föremålen och av den omgivande miljön.

KONSERVERINGSLOKALER

Att ändamålsenliga lokaler för konservering varit ett eftersatt och lågt prioriterat område inom museivärlden är ingen hemlighet. I kulturrådets rapport *Vårda! Bevara!* från 1980 beskrivs hur museerna ofta låtit lokaler för förvaring och konservering komma i andra hand.⁷ Att detta inte enbart är ett problem inom svensk museiverksamhet kan man utläsa ur American Institute for Conservation's *Code of Ethics*, där man i paragraf IV formulerar texten:

”The conservation professional shall practice within the limits of personal competence and education, as well as within the limits of the available facilities.”⁸

Uppsatsens utgångspunkter för konserveringens lokalbehov tas i de delar av Feildens text som behandlar konserveringsmiljö och dess funktioner.⁹ Där påtalas vikten av stabilt klimat, lämpliga ljusförhållanden och hög säkerhet, i form av skydd mot skadedjur, brand, översvämning och stöld. I *Vårda! Bevara!* framhålls behovet av ändamålsenliga lokaler med god utrustning och tillräckliga utrymmen för parallella funktioner.¹⁰ Också ICOMs yrkesetiska regler 2.4 *Byggnader och lokaler* bidrar till uppsatsens teoretiska grund:

”Museiledningen har särskilt ansvar för att ställa sådana lokaler till förfogande som kan utgöra lämplig miljö för samlingarnas fysiska säkerhet och fortbestånd. Lokalerna måste vara anpassade så att museet, inom ramen för den verksamhetsinriktning som fastställts, kan fullgöra sina basfunktioner: insamling, forskning, magasinering/förvaring, konservering och bevarande, undervisning och utställningar samt erbjuda arbetslokaler för personalen. De måste stämma överens med de krav som den nationella lagstiftningen ställer ifråga om säkerhet för allmänhet och personal. Lokalerna måste ha tillfredställande skydd året om, dag och natt, mot sådana faror som stöld, brand, översvämningar, vandalisering och slitage etc. Vid planering och skötsel av både byggnader och utrustning måste

⁷ *Vårda! Bevara!* s. 24

⁸ *Code of Ethics* (1993) s.15

⁹ Feilden (1979) s. 31 ff.

¹⁰ *Vårda! Bevara!* (1980) s.30

handikappades särskilda behov tillgodoses, så långt det är praktiskt möjligt.”¹¹

Hanna Jedrzejewska, som främst förknippas med konserveringsetik, nämner liksom ICOM den etiska aspekten av goda lokaler.¹² I dessa skrifter, liksom hos Feilden, läggs ansvaret för lokaler för konservering på museiledning och administrativ personal. Jag anser dock att även konservatorn bör verka för förbättrade arbetsvillkor, i form av utrustning och lämpliga lokaler.

Slutligen vill jag nämna Jan Holmbergs texter om magasinsbyggnaden i *Tidens Tand*.¹³ Mycket av innehållet är också giltigt för lokaler för konservering.

ARKITEKTUR

Arkitekturundervisningens grund är svårare att definiera. Finn Werne beskriver träffande i *Arkitekturens ismer* utbildningen som ett komplex av utsagor, idéer, teorifragment och förhållningssätt, och inte som en sammanhållen teori.¹⁴ Själv befann jag mig under större delen av min studietid i brytningen mellan ett traditionellt modernistiskt synsätt och nyare postmoderna strömningar. Werne skriver vidare att de postmodernistiska skolor och rörelser som uppstod under 1970- och 80-talet, och som haft stor betydelse för arkitekturutvecklingen, knappast grundats på ”välgrundade teorier, djupgående diskussioner, kloka reflexioner eller vetenskapligt och filosofiskt hållbara argument”¹⁵. Jag är böjd att ge honom rätt i hans beskrivning och mot denna bakgrund är det svårt att peka ut någon exakt teoretisk bas för min arkitektursyn. Nämnas kan dock att Jacques Derridas dekonstruktivistiska filosofi¹⁶ fick stor betydelse i slutskedet av mina arkitekturstudier, som bedrevs vid Laboratory of Primary Studies in Architecture i Paris, Frankrike. Detta till trots har jag själv svårt att se någon direkt påverkan av detta på mitt föreliggande arbete. Det jag anammat från dekonstruktionen är ett långtgående ifrågasättande och omprövande, så långtgående att jag lämnat arkitekturen för en annan profession. Kunnandet

¹¹ Tidens tand (1999) s. 417 f.

¹² Jedrzejewska (1980) s. 14

¹³ Tidens tand (1999) s. 37 ff.

¹⁴ Werne (1997) s. 95

¹⁵ Werne (1997) s. 127

¹⁶ För ytterligare beskrivning av Derrida, dekonstruktivism och arkitekturteori hänvisas till *Arkitekturens ismer* av Finn Werne.

har jag dock med mig och erfarenheten från arkitekturstudierna är en förutsättning för mitt arbete.

ÄNDAMÅLSENLIGHET

Traditionellt delas arkitekturens kunskapsfält upp i konstruktion, funktion och form, vilka inom forskningen behandlas inom disciplinerna teknik, beteendevetenskap och konst.¹⁷ Synen på ändamålsenlighet som en av arkitekturens aspekter går tillbaka ända till antiken. Genom århundradena har så väl arkitekturteoretiker som praktiker återkommit till denna treenighet: beständighet, ändamålsenlighet och skönhet. Uppdelningen återfinns tidigast hos Vitruvius, som beskriver ändamålsenligheten uppfylld ”när byggnaden är så väl disponerad att ingenting hindrar dess användning och varje sak är på sin rätta plats”.¹⁸ Alltsedan Vitruvius har definitionerna av ändamålsenlighet växlat inom europeisk arkitektur, såväl teoretiskt som i praktiken, vilket belyses av Olle Svedberg i artikeln *Om Ändamålsenligheten*. Ord som fått beskriva vad ändamålsenlighet handlat om genom tiderna och teorierna är: praktiskt, passande, lämpligt, riktigast, nyttig och tillbörlig.¹⁹ Återkommande är två skilda ändamålsbegrepp - ett utilistiskt, som enbart hänvisar till praktiska egenskaper samt ett mer ideologiskt, som förutom praktiska hänsyn även innebär gestaltandet av ett idéinnehåll.²⁰

Det visar sig dock, att även när det talas om ändamålsenlighet i ett rent utilistiskt syfte, smyger sig ideologiska övertoner in. Exempel på detta är funktionalismen, som sitt namn till trots, var djupt ideologiskt förankrad. Svedberg refererar till *Der Moderne Zweckbau* av Adolf Behne och menar att huvuduppgiften för funktionalismen var ”att ge konstnärlig gestalt åt ett nytt demokratiskt samhälles idéer och värderingar”.²¹ När Mark C. Taylor i *Disfiguring* undersöker sambandet mellan modern och postmodern arkitektur och religion, är det främst estetiken han tar fasta på, men det är ändå intressant att dra paralleller till funktionen. Av arbetet framgår att en av funktionalismens portalfigurer, Le Corbusier, var starkt påverkad av radikala kristna riktningar som kalvinism och katharism.²² I båda dessa riktningar har renhet en framträdande roll, en renhet som återkommer i Le Corbusiers arkitektur. Detta är något som ofta tolkats som funktionellt snarare än andligt.

¹⁷ Nationalencyklopedin (1996)

¹⁸ Vitruvius (1989) s. 15

¹⁹ Svedberg (1990)

²⁰ Svedberg (1990) s. 77

²¹ Svedberg (1990) s. 89

²² Taylor (1992) s. 101 f.

I *Vårda! Bevara!* skriver den av Statens kulturråd tillsatta arbetsgruppen om kravet på ändamålsenliga lokaler för konserveringsarbetet²³ och det är lätt att uppfatta det som om det är den rent utilistiska aspekten det är fråga om. Vid en noggrannare läsning är jag böjd att tolka det mer ideologiskt, eftersom syftet med att lyfta fram föremålsvärden, är att höja dess status.²⁴

Min egen definition av ändamålsenlighet är i linje med ovan förda resonemang. Utgångspunkten för undersökningen är en utilistisk beskrivning av konserveringslokalerna, men ett ideologiskt ställningstagande finns med. Att jag väljer att göra en explorativ studie i form av en intervjuundersökning och även vill studera processen för tillkomsten av lokalerna är en följd av detta. Jag menar att det är avgörande vem som definierar vad som anses som ändamålsenligt. När man talar om ändamålsenlighet, glömmer man ibland också att fråga, ändamålsenligt för vem? Mitt svar blir, för föremålsvärden, och i förlängningen för dess utövare, konservatorerna. Detta ställningstagande torde också vara hela museivärlden till gagn, eftersom samlingarna utgör det stora kapitalet för verksamheten.

BRUKARMEDVERKAN

Definitionen av brukarmedverkan lånar jag från Anna Lindbergs doktorsavhandling *När goda intentioner möter verkligheten*:

” Brukarmedverkan handlar således om de anställdas möjlighet att genom medverkan i *planering* och *utformning av nya arbetsmiljöer* utöva inflytande.”²⁵

Brukarmedverkan har främst studerats inom arkitekturforskningen, där tyngdpunkten legat på arkitektens roll. Lindberg lägger fram sin avhandling inom arbetsvetenskapsdisciplinen och hennes fokus är brukaren.

Brukarmedverkan, som är en form av participation, kan ses dels som mål och dels som medel. Lindberg definierar:

” Participation som mål är *ideologiskt grundat* och syftar till att öka den anställdes inflytande. Som medel syftar participation till att, med hjälp av de anställdas kunskaper och erfarenheter utveckla och förändra en verksamhet.”²⁶

²³ *Vårda! Bevara!* (1980) s. 30

²⁴ *Vårda! Bevara!* (1980) s. 8

²⁵ Lindberg (2000) s. 9

²⁶ Lindberg (2000) s. 18

I mitt arbete koncentrerar jag mig främst på brukarmedverkan som medel och jag menar att detta även stämmer överens med hur man sett på brukarmedverkan i de undersökta objekten. Jag ser konservatorerna som en specialiserad yrkesgrupp, vars unika kunskap och kompetens är av stort värde för arbetsgivaren och i förlängningen för arkitekten.

Olika sätt att gradera inflytande diskuteras av Elisabeth Hornyánszky Dalholm i avhandlingen *Att forma sitt rum*. Hon beskriver två olika sätt att se på participation; processperspektivet respektive maktperspektivet.²⁷ I processperspektivet enligt Ottokar Uhl beror graden av inflytande på när i processen brukaren kommer in; ju tidigare desto större inflytande.²⁸ I processperspektivet enligt Henry Sanoff koncentrerar man sig på hur stor del av processen som brukaren är delaktig i; inflytandet ökar med ökat deltagande.²⁹

En forskare som utgått från maktperspektivet är Fredrik Wulz. Han beskriver graden av inflytande med hjälp av maktförhållandet mellan olika aktörer.³⁰

I min undersökning använder jag samtliga perspektiv i resonemanget om informanternas inflytande.

²⁷ Hornyánszky Dalholm (1998) s. 34 ff.

²⁸ Enligt not 27, Uhl (1987)

²⁹ Enligt not 27, Sanoff (1990)

³⁰ Enligt not 27, Wulz (1986)

3. INTERVJUUNDERSÖKNINGEN - TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

METODVAL

Examensuppsatsens frågeställningar är:

Hur ser ändamålsenliga lokaler för konservering ut? och
Tillvaratas konservatorns kunnande och erfarenhet vid planeringen av nya
lokaler?

För att kunna besvara dessa frågor har jag valt, att med stöd i fält- och litteraturstudier, genomföra en intervjuundersökning bland konservatorer, för att ta del av deras erfarenheter.

Jag är medveten om metodens för- och nackdelar, samt de svårigheter den medför.³¹ Viss övning i frågeteknik har jag från metodkurser i sociologi vid Lunds universitet, där jag bland annat utfört en enkätundersökning och en intervjuundersökning. God hjälp har jag haft, då som nu, av Bengt-Erik Anderssons bok *Som man frågar får man svar – en introduktion i intervju- och enkätteknik*.

STUDIEOBJEKTEN

Den objektgrupp jag har valt att studera är konserveringslokaler för blandade materialkategorier. I undersökningen ingår skulptur-, kulturhistorisk/etnologisk och etnografisk konservering. Objekten som valts är nyligen projekterade konserveringslokaler, tidsbegränsat till efter 1995. Den geografiska begränsningen är södra Sverige, och antalet är begränsat till fem stycken. I två fall är det frågan om nybyggnation, i ett fall är det frågan om en tillbyggnad, medan de resterande två är ombyggnadsprojekt.

Objekten i undersökningen är:

Kulturmagasinet, Helsingborgs museum, inflyttning 1996
Moderna museet, Stockholm, inflyttning 1997
Världskulturmuseet, Göteborg, inflyttning 2001
Malmö museer och Malmö konstmuseum, inflyttning 2003
Skissernas museum, Lund, inflyttning 2004

³¹ Se vidare under GENOMFÖRANDE, sidan 20.

INFORMANTERNA

Informanterna är valda dels utifrån deras arbetsområde, dels utifrån deras arbetsplats. De tillfrågade konservatorerna arbetar med blandade materialgrupper. På två av objekten fanns vid intervjutillfället ingen konservator med denna inriktning anställd, men lokaler för inriktningen planerades. Jag har där talat med den person som varit mest involverad i planeringen av dessa lokaler. Fem av informanterna arbetar på de studerade objekten, medan tre återfinns på andra konserveringsenheter. Anledningen till att jag valt att ha med konservatorer från andra arbetsplatser är att jag velat täcka in även de inriktningar som saknar tjänster på de studerade objekten. Dessa intervjuer har också fungerat som referenser i form av äldre konserveringslokaler. Informanterna i undersökningen presenteras inte med namn, då jag anser att anonymitet är att föredra i intervjusvaren och då undersökningen inte kräver att personerna och objekten identifieras.

Informanterna är:

- två kulturhistoriska konservatorer
- en etnografisk konservator
- en etnografisk/arkeologisk konservator
- en etnologisk/etnografisk konservator
- en skulpturkonservator
- en målerikonservator
- en museitekniker

Provintervju utfördes med en konservator med annan inriktning, men som har sin arbetsplats på ett av objekten.

URVAL

Urvalsmetoden jag använt är en form av snowball sampling³², där jag utgått från mina kollegor. Konservatorskåren i Sverige är en liten yrkeskår, vilket medfört att jag kunnat skaffa mig en god överblick över den grupp jag velat komma i kontakt med. Detta bör ha påverkat undersökningens representativitet i positiv riktning.

³² Snowball sampling är en urvalsmetod som används när man vill undersöka en grupp eller ett nätverk. Vid kontakter med informanter frågar man efter andra personer som informanten känner till och anser tillhör samma grupp eller nätverk.

En jämn könsfördelning bland informanterna har inte varit styrande vid urvalet, men fördelningen blev ändå 4 kvinnor och 4 män. Även om detta uppnåts av tillfälligheter, anser jag att det styrker undersökningens representativitet.

GENOMFÖRANDE

För undersökningen utformades två kategorier intervjuer – en semistrukturerad om lokaler och en strukturerad om planering. Mallen för *Intervju lokaler* bestod av nyckelord, löst formerade i grupper. Olika teman togs upp, såsom lokaler, installationer och säkerhet. Inledningsvis fanns frågor om bakgrundsfaktorer, som befattning och tidigare arbetsplatser. *Intervju planering* var kortare och bestod av en serie frågor om planeringsprocessen och informantens delaktighet. Intervjumallarna återfinns som bilagor sist i häftet.

Tiden för intervjuerna bedömdes till en timme för *Intervju lokaler* och tjugo minuter för *Intervju planering*. De åtta informanterna valdes ut, två deltog i båda intervjuerna, och den första kontakten togs via e-post och telefon, utom i ett fall där kontakten togs vid ett personligt möte.

Intervjuerna utfördes på respektive arbetsplats i form av enskilda samtal. Atmosfären upplevdes som avslappnad men seriös. God kontakt etablerades med så gott som samtliga informanter och alla var mycket samarbetsvilliga och engagerade i ämnet. Avbrott, i form av telefonsignaler eller förfrågningar från annan personal, skedde vid ett fåtal tillfällen och konsekvenserna av avbrotten bedöms som ringa för intervjuernas genomförande.

En av intervjuerna utfördes per telefon, eftersom ett personligt sammanträffande inte gick att ordna.

Informanternas svar antecknades och skrevs sedan ut. Dessa utskrifter sändes till respektive informant för eventuella kommentarer och ändringar, samt slutligen för godkännande.

Min egen insats som intervjuare har jag svårt att bedöma. Jag uppfattade dock att informanterna förstod frågorna och att vi talade samma språk, såväl bokstavligt som bildligt. Ändringarna i utskrifterna var också få, vilket tas som garant för att jag förstått informanterna.

BORTFALL

Samtliga tillfrågade personer har varit mycket tillmötesgående och alla har deltagit i intervju och bidragit med värdefull information. Detta innebär att jag kunnat undersöka de objekt jag önskat och få information av dem jag

ansett som mest lämpade för studien. Urvalskriterierna har inte behövts ändras.

MATERIALET

Det insamlade materialet består av tio stycken, av informanterna godkända, utskrifter av intervjuerna. Omfånget är i genomsnitt tre sidor för *Intervju lokaler* och en och en halv för *Intervju planering*, vilket innebär en textmassa på drygt tjugo sidor. Detta är underlaget för min studie, tillsammans med iakttagelser från fältstudier i form av besök i ett tiotal lokaler för konservering, i anslutning till undersökningen. Jag har även fått ta del av ritningar samt ett protokoll från en arbetsplatsvärdering. Referenser tas även från tidigare studiebesök och arbetsplatser, vilket innebär en erfarenhet av ett trettiotal lokaler.

ANALYSEN

Liksom intervjuundersökningen består analysarbetet av två delar. Analysen av *Intervju lokaler* är kvalitativt inriktad och är en jämförande sammanställning av informanternas svar. Analysen av *Intervju planering* är även den kvalitativ och tar stöd i de teorier om brukarmedverkan som presenteras i teorikapitlet.

4. INTERVJUUNDERSÖKNINGEN - RESULTAT

INTERVJU LOKALER

Materialet för analys av *Intervju lokaler* består av fem intervjuutskrifter från intervjuer gjorda med fem konservatorer. Förutsättningarna för informanterna skilde sig åt. Två arbetar i permanenta lokaler, medan de andra tre befinner sig i olika stadier av planering och flytt till nya lokaler. På en undersökt arbetsplats är man i inledningsfasen; man letar lämpliga lokaler, fastställer krav och formulerar program. Nästa informant befinner sig mitt i processen, med det mesta av planeringen avklarad, förutom detaljlösningar och inköp av lös utrustning, och byggnationen är i full gång. I det tredje exemplet är de nya lokalerna klara och verksamheten återupptagen efter flytten.

INTERVJUMALLEN

Som jag nämner i föregående kapitel, är mallen för *Intervju lokaler* uppbyggd av nyckelord och teman. Utgångspunkter för dessa tas från de lokaler för konservering som jag kommit i kontakt med samt den lilla mängd litteratur i ämnet som jag kunnat finna. Clifford Cook tar i *Operating an Archaeological Conservation Laboratory* upp tre olika resurskällor som behövs för att driva en konserveringsenhet: pengar, personal och utrustning.³³ I min undersökning koncentrerar jag mig på utrustning. Cook understryker behovet för utrymme för varje funktion och vill helst se dem separerade.³⁴ Det gäller att skilja smutsiga moment från rena, våta från torra, och att avskärma de bullriga momenten. Frågan, hur informanterna ser på en sådan uppdelning, ställs i intervjuerna. Olika funktioner och rumsliga samband dem emellan tas också upp, liksom behovet av installationer, såsom elektricitet, ventilation samt vatten och avlopp. Utgångspunkt för funktionerna hämtas från Cook, men utökas och ändras något för att passa inriktningen. Cook skriver om arkeologisk konservering, vilket har något annorlunda behov. Intervjumallen innehåller även ett avsnitt om säkerhet, något som Cook poängterar ska vara det första man planerar för³⁵ och som också Bernard Feilden tar upp i sin introduktion.³⁶ Även här bygger jag på och utökar, främst med säkerhetsaspekter som rör föremålen.

³³ Cook (2000) s. 1

³⁴ Cook (2000) s. 4

³⁵ Cook (2000) s. 9

³⁶ Feilden (1979) s.31 f.

I intervjumallen finns ytterligare två punkter, preventiv och publik konservering. Preventiv konservering är en del av konservatorns dagliga arbetsområden och jag vill undersöka vilka krav på lokaler detta ställer. Publik konservering är mer sällan förekommande, men ingår i den tidigare nämnda museifunktionen att förevisa. Bernard Feilden ser det som ett krav museibesökaren kan ställa på institutionerna att få ta del av konserveringsarbetet.³⁷ Publik konservering är också en del av strategin att höja konserveringens status inom museiverksamheten. Samtidigt är det inte alltid uppskattat av alla konservatorer att arbeta inför publik. Därför diskuteras olika former av publik verksamhet, parallellt med tanken att själva konserveringsarbetet ska ske inför publik. Informanternas syn på detta berörs i intervjuerna.

ÄMNE OCH FOKUS

Utformningen av intervjumallen är min, men utrymmet för tillägg och andra infallsvinklar från informanterna var stort under intervjutillfällena. Jag uppfattade samtliga informanter som oerhört medvetna om ämnet, arbetslokaler och utrustningsbehov. De är mycket duktiga på att konkretisera behov och krav, och med stor erfarenhet av kompromisslösningar, kan de lätt prioritera bland de olika önskemålen. Detta gäller även för de två informanter som inte har varit delaktiga i planering av nya lokaler, vilket jag ser som något förvånande. Det hade varit rimligt att erfarenhet, eller brist på sådan, syntes i intervjuerna. Så är dock inte fallet.

Fokus i intervjuerna varierar något, då informanterna fick välja vad de ville utgå ifrån. Två samtal rörde sig till största delen om de befintliga lokalerna. Ett pendlade mellan befintligt och planerat, medan de två återstående intervjuerna kretsade kring ideal med utgångspunkt i det befintliga.

ANALYS

SAMBAND

Första delen av intervjun tar upp konserveringslokalernas placering med hänsyn till övrig verksamhet och handlar om sambandet dem emellan. Nyckelord är in- och uttag, registrering, magasin och utställning. I intervjuerna framkommer att flödet och föremålens väg in i och ut ur, samt genom byggnaden, är betydelsefullt. Exempel ges på hur dörrar och trånga

³⁷ Feilden (1979) s. 30

utrymmen begränsar storleken på de föremål som kan tas in i lokalerna. Något som efterlyses är en sluten in- och utlastningszon, där lastbilar kan köra in i byggnaden. Detta för att öka säkerheten och hindra stora klimatväxlingar. Eftersom transporter alltid är ett riskmoment, där föremål lätt kommer till skada, är avstånden till magasin och utställningslokaler av betydelse. Informanterna ser långa avstånd som negativt, och vittnar om att arbetet försvåras av en uppdelad verksamhet. Att materialval har betydelse framkommer i en intervju, där informanten berättar om en stor miss vid byggnationen. För att komma till utställningslokalen måste man passera ett klinkergolv. Detta medför att man inte kan köra föremålen på vagnar, eftersom kraftiga vibrationer uppstår.

FUNKTIONER

Del två av intervjun rör sig kring olika funktioner som informanterna har tillgång till eller anser vara nödvändiga. Flera informanter nämner funktioner som de saknar på sin nuvarande arbetsplats. Som alltid är det en fråga om prioritering, och ekonomi och utrymme begränsar. En informant har den positiva erfarenheten att det mesta går att lösa, genom lån av utrustning eller lokaler.

Synpunkterna på verkstaden/ateljén är många, och frågan om en stor lokal, med alla funktioner samlade, är att föredra framför en funktion i varje utrymme diskuteras. Frågan gäller också för- och nackdelar med att arbeta flera personer i samma lokal. Åsikterna varierar något och positivt vägs mot negativt. Gemensamt för alla informanter är, att de ser en stor fri, flexibel arbetsyta som en förutsättning för arbetet. Viktigt är också flexibla arbetsbord, ställbara i höjdled och på hjul. En informant efterlyser även att de ska vara tippbara.

Uppdelning av funktioner efter egenskaper berörs i intervjumallen, och kategorierna som föreslås är vått, torrt, smutsigt, rent och giftigt. Flera av informanterna har träffat på liknande uppdelningar, och några berättar att man arbetat efter denna princip vid planeringen av de nya lokalerna. En informant lägger direkt till kategorin bullrigt, och anser att denna bör avskiljas från övrig verksamhet. Detta är speciellt viktigt om flera personer arbetar i samma lokal. En annan informant har stor erfarenhet av arbetsmoment som smutsar ner och som stör de övriga arbetsmomenten och kollegorna. En åsikt som framkommer är att giftigt kan vara en del av det allmänna utrymmet om man planerar med god ventilation, i form av dragskåp och punktutsug. En något avvikande idé kommer från en informant som anser, att försök att dela upp i kategorier sällan håller hela vägen, dessutom

övergår det som varit vått och smutsigt till att bli något rent och torrt under arbetets gång. Hon berättar, att man i ett projekt hon arbetar med, försöker ändra utrymmet efter föremålet, för att slippa flytta runt det och riskera att skador uppstår. Samma lokal ändras alltså efter föremålets tillstånd och de arbetsmoment som är aktuella. Detta ställer dock stora krav på lokalen i fråga om flexibilitet.

Behovet av ett laboratorieutrymme är inte helt klarlagt genom intervjuerna. En informant saknar ett dammfritt laboratorium för analyser, en annan menar att ett sådant utrymme kan behövas medan informant nummer tre inte anser att något större behov föreligger. Tillgång till mikroskop bör dock finnas i alla ateljéer, uppger flertalet informanter.

Inte alla informanter har tillgång till en egen kontorsarbetsplats, något som väl får anses som nödvändigt. Diskussion om denna arbetsplats ska vara en del av ateljén/verkstaden eller ligga avskilt förekommer. Flertalet av informanterna föredrar ett avskilt rum för denna funktion, men närhet till de övriga konserveringslokalerna är viktigt.

Utrustning för fotografering och tillgång till fotograf varierar på de olika arbetsplatserna. Informanterna är samstämmiga i synpunkten att kamerautrustning för dokumentation av arbetsprocesser är nödvändigt. Tyvärr har inte alla tillgång till detta. Utbildad fotograf är något som uppskattas, men det framkommer att samarbetet skulle kunna vara bättre på vissa arbetsplatser.

Två av informanterna har tillgång till separata, välutrustade snickeriverkstäder med utbildad personal. Detta ses som en stor tillgång. Det är också något som en av de andra informanterna önskar sig.

Det framkommer att utrymme för förvaring i lokalerna är något som varierar, och även behovet av detsamma. En informant tycker att det är väl sörjt för detta på arbetsplatsen, och hon påtalar att man försöker undvika att förvara föremål i arbetslokalerna. En annan informant har erfarenhet av att tillräckligt utrymme för magasinering saknas, och att arbetsytor och andra utrymmen tas i anspråk, vilket är olyckligt. Förutom att platsbrist uppstår, riskeras att föremål kommer till skada. Konstateras kan, att någon form av förvaring behövs, för material, kemikalier, utrustning och föremål.

INSTALLATIONER

En viktig del av planeringen av konserveringslokaler är installationer, främst elektricitet, ventilation och vatten och avlopp. Detta är informanterna överens om. Behovet av god arbetsbelysning, rikligt med eluttag och tillgång till kyl, frys och värme tas upp i intervjuerna. Timer till värmeplattor och limpistoler föreslås också. Detta är något som främst har med säkerhet att göra.

Ventilation krävs i form av punktutsug, dragskåp och dragbänkar för att möjliggöra arbete med giftiga kemikalier. Dessutom krävs ventilerade kemikalieskåp, bland annat ur arbetsmiljöaspekter samt för att minimera brandrisken. Planeringen av vatten och avlopp är också väsentligt för hur smidigt arbetet ska flyta. En informant påtalar att vanlig köksstandard inte är tillräckligt, vare sig när det gäller diskbänkar eller dimensionering av avlopp. Flera informanter upplyser om tillgång till och behov av avjoniserat vatten i lokalerna.

SÄKERHET

I intervjumallen tas arbetsmiljö- och säkerhetsaspekter upp under nyckelorden brand, stöld, översvämning, skadedjur, temperatur, fukt, ljus, damm/smuts, ljud/buller samt hälsa. Här utgår informanterna från de befintliga lokalerna, och beskriver genomgående hur dessa är utrustade.

När det gäller brand skiftar utrustning och beredskap något. Alla informanter har tillgång till brandsläckare. Detektorer och brandvarnare finns i vissa lokaler och en arbetsplats har sprinklersystem. Graden av utbildning hos personalen varierar.

Stöldskydd i form av lås och larm är allmänt förekommande. På en arbetsplats kombineras detta med passerkort för all personal. En informant uppger att man har tillgång till kassaskåp för speciellt stöldbegärliga föremål.

Översvämning är det som man är minst förberedd på. Ingen arbetsplats har vidtagit några särskilda åtgärder. En informant berättar, att det enda man gör är att undvika att ställa något direkt på golvet i källaren. En annan informant nämner att avloppsrören är underdimensionerade och att risk för översvämning föreligger, men skydd saknas.

Rutiner för skadedjursbekämpning finns på vissa arbetsplatser. Några informanter har tillgång till frys. Annars förlitar man sig främst på okulär besiktning, och misstänkta föremål saneras eller tas inte in. En informant

uppgär att åtgärder saknas i konserveringslokalerna, men att bekämpning med värme och kyla planeras i anslutning till magasinslokalerna.

Styrning av temperatur och fukt varierar i de undersökta lokalerna. Uppvärmning finns naturligtvis i alla, men kylsystem finns bara i en. I dessa lokaler finns även befuktningssystem och ett separat klimatstyrt rum för exempelvis pannåer och träskulpturer. Problem med hög temperatur under sommaren, liksom hög relativ fuktighet, förekommer på ett par arbetsplatser. Flera informanter påtalar dock, att man inte anser det som något större problem och att avancerade system för klimatstyrning inte är nödvändigt.

Frågan om ljus är komplicerad eftersom föremålen oftast bör skyddas från detta, och då främst ultraviolett strålning, samtidigt som arbetsmomenten kräver god belysning. Informanterna förordar god riktad punktbelysning och dagsljus i form av norrljus. Olika former av solavskärmning och UV-filter förekommer.

Damm och smuts upplevs inte som något större problem, även om viss konservering innebär smutsande moment. De flesta informanterna är nöjda med städningen av lokalerna, även om en informant tillägger att man fått byta städbolag några gånger innan städningen blev godtagbar. Hon nämner även att man är noggrann med skötsel och byte av filter till de dammsugare som används. Andra informanter berättar, att smutsiga moment utförs i dragbänk eller separata utrymmen.

Ljud/buller är också något man lyckats avskärma på de flesta arbetsplatserna, även om en informant uppgär att vissa problem finns. Exempel ges, där alla bullriga företeelser, som frystorkning, järnkok och blästring, sker i källaren. Andra bullerkällor som tas upp är dammsugning, lågtrycksbord, sprutkabin och ventilation.

Medvetenheten om hälsorisker är stor bland informanterna. Skyddsutrustning används i stor utsträckning, och på vissa arbetsplatser finns förutom första förband och ögonskölj, även nöddusch. En informant berättar, att arbetsgivaren står för friskvårdsprogram och hälsokontroller. Två andra informanter talar om, att bättre rutiner håller på att införas på deras arbetsplatser. Skyddsombudens roll berörs även i två intervjuer.

PREVENTIV KONSERVERING

Frågan om vilka krav preventiv konservering ställer på lokalerna medförde viss tvekan hos en del av informanterna, och svaren kom inte lika snabbt som

vid frågor om funktioner, installationer och säkerhet. En informant menade, att preventiv konservering främst utförs på plats, ute bland husen och föremålen. En annan informant var av åsikten att konserveringsarbetet helst ska inledas redan vid insamlandet av föremålen, och att man i alla skeden bör ta preventiva hänsyn. Konkreta exempel framkom också, såsom krav på gott om svängrum och god åtkomlighet. Få dörrar, och gärna glasade sådana, är ett annat förslag. En informant menade att hela inredningen har betydelse, och att god förvaring, fri från damm och smuts, är önskvärt. På en arbetsplats har det preventiva arbetet lett till att man projekterar för nya magasin.

PUBLIK KONSERVERING

Åsikterna om publik konservering och den egna inställningen går isär bland informanterna. En informant är mycket positiv till företeelsen och har arbetat en hel del med publik konservering och tycker att det är roligt. Hon påpekar dock att det är tidskrävande och att man inte kan förvänta sig att hinna med så mycket konkret arbete. Därför föreslår hon, att den publika verksamheten begränsas till maximalt en halv dag per vecka. Hon anser också, att man mycket väl kan ha visningar som handlar om konserveringsaspekter i utställningar, men är tveksam till rena konserveringsutställningar. Detta är däremot en annan informant positiv till. Hon säger också, att hon är beredd att ta konsekvenserna av att arbeta inför publik, eftersom hon anser att syftet är gott. Hon har egen erfarenhet av samarbete med den pedagogiska verksamheten på museet där hon arbetar. Ytterligare en informant menar att den publika verksamheten bäst bedrivs i form av visningar, studiebesök, öppna magasin och kurser. De två återstående informanterna är mer tveksamma till att arbeta inför publik. Den ena tillägger, att de nya lokalerna inte är tänkta för publik verksamhet. Den andre informanten säger att han inte är intresserad personligen, och han anser att det är lämpligare att arbeta med utställningar och föredrag.

ÖVRIGT

Avslutningsvis vill jag ta upp det som informanterna nämnde under punkten övrigt, för att visa på den bredd av åsikter och synpunkter som framkom under intervjuerna.

Två av informanterna berör behovet av omklädningsrum och duschmöjligheter på arbetsplatsen. Viktigt är även inomhusklimatet. En informant menar, att man ska utgå från normalklimat för människor i arbetslokaler och inte från föremålens klimatbehov. En annan informant

påtar behovet av möjlighet till vädring och frisk luft, eftersom han anser att enbart klimatstyrd luft är svår att arbeta i. Synpunkter på rökning, växter, husdjur samt mat och dryck i arbetslokaler framkommer. En informant berättar, att hon i sitt arbete som konservator främst kommer i kontakt med skador orsakade av olämplig förvaring, och därför vill trycka på behovet av ytor och rymd. En annan informant nämner behovet av låsbara utrymmen. Slutligen gör en informant den reflektionen att risken är att det inte blir några pengar över till driften när man investerat i nya byggnader, och påpekar att bemanningen är lika viktig som lokalerna.

INTERVJU PLANERING

Materialet för analys av *Intervju planering* består av fem intervjuutskrifter från intervjuer med fyra konservatorer och en museitekniker. Samtliga har varit eller är delaktiga i processerna för respektive arbetsplats planering av nya lokaler för konservering. Graden av personligt ansvar varierar och processerna är olika långt komna. Tre av projekten är avslutade och lokalerna tagna i bruk. De övriga två är under projektering och byggnationen påbörjad.

ANALYS

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR BRUKARMEDVERKAN

Lindberg fastslår tre grundläggande förutsättningar för brukarmedverkan: att få, att vilja och att kunna.³⁸

Hon betonar att det i arbetsmiljölagen från 1998, bland annat fastslås att den anställda ska få möjlighet att delta i utformningen av det egna arbetet, samt i förändringar som rör detta. Frågan är i vilken utsträckning detta sker, och vilket inflytande den anställda verkligen har. Ur mitt material framgår det att man i alla undersökta objekt tagit hjälp av de anställda vid planeringen. Graden varierar dock, från totalt projektansvar, via att ingå i arbetsgrupp, till rådgivning.

Viljan att delta tas ofta för given, men det är inte en självklarhet enligt Lindberg.³⁹ Det är inte ovanligt att det ena projektet avlöser det andra på

³⁸ Lindberg (2000) s. 49

³⁹ Lindberg (2000) s. 52 f.

arbetsplatser. Detta kan innebära att medarbetarna är trötta på projektarbete och därför inte vill delta. Erfarenhet av tidigare projekt, som den anställda upplevt som negativt, kan även innebära att intresse för medverkan saknas. Ovilja mot planerade förändringar kan också påverka viljan.

I min undersökning överväger de positiva aspekterna av planeringen av nya arbetslokaler, men negativa inslag finns även. En informant uttrycker, att han i efterhand uppfattat förfarandet som en skenparticipation, där hans synpunkter i slutänden inte beaktats. I en intervju med en annan informant uppfattar jag att för mycket ansvar kan vara något som mattar viljan att medverka. Planeringsarbetet ses här som en börda och ett tvång, snarare än som en möjlighet.

Sammanlänkat med detta problem är den tredje förutsättningen, att kunna. Erfarenhet av storskalig byggprojektering är ingen självklarhet bland museifolk. Förmågan att omarbeta kunskaper och erfarenheter till konkreta krav och målsättningar, är något som Lindberg påtalar kan vara svårt.⁴⁰

Avgörande för utgången av processen är vilka medel som står till buds och vilken grad av inflytande som erbjuds. Något som också är avgörande är tiden man har till förfogande. Byggprojektering bedrivs ofta inom snäva tidsramar, vilket inte underlättar arbetet. Att exempelvis under tidspress utan erfarenhet enbart inbjudas till att granska kodade konstruktionsritningar kan inte ses som optimala förutsättningar för att kunna delta.

Generellt kan man säga att tidigare erfarenhet av byggprojektering på arbetsplatsen saknas hos mina informanter. Två av dem nämner inledande studiebesök, i det ena fallet tyvärr enbart för beställare och arkitekt, som en möjlighet att inhämta kunskap. Uppenbart är att alla informanter lärt sig mycket under arbetets gång. Förmågan hos konservatorerna att konkretisera önskemål och behov till krav och målsättningar, vilket jag nämnt tidigare, är en stor tillgång för projekten. Undantaget är det objekt där konservatorskompetens saknas, och där man inte heller anlitat extern kompetens för rådgivning. Jag anser att förutsättningarna för informanten i detta projekt kunde ha varit bättre, och jag anser att detta i hög grad påverkar resultatet, eftersom han är ansvarig för planeringen av konserveringslokalerna.

GRADEN AV INFLYTANDE

I teorikapitlet redogör jag för två perspektiv på participation och graden av inflytande, processperspektiv respektive maktperspektiv. Som jag skriver

⁴⁰ Lindberg (2000) s. 55

tidigare, handlar ett av processperspektiven, om när i processen brukaren kommer in.

Med undantag för en informant, som uppger att han kom in i processen när första ritningsförslaget var klart, svarar alla att de varit delaktiga från start, första början eller inledningsstadiet. Mitt material visar däremot på stor variation på när en konservator engagerades i projekteringen. Två exempel finns där konservator ansvarar för hela projekteringen, från programskrivning till byggnation. Motpolen är det exempel där inte konservator finns med i någon del av processen.

En annan definition av processperspektivet handlar om hur många moment, och hur stor del av processen, brukaren deltar i. Även här varierar svaren i intervjuundersökningen. Vissa informanter känner sig helt delaktiga, medan andra nämner moment som de känner mindre inflytande över. Exempel på detta är en informant som säger att han upplevde ett stort inflytande vid planering av ytbehoven, men att inflytandet varit mindre i detaljplaneringen. En annan informant berättar att han saknade möjlighet till kontinuerlig kontroll av bygget. Ett tredje exempel handlar om en informant som, först på plats i lokalerna, upptäckte att ändringar gjorts och färgsättningar bestämts, utan att hon blivit informerad.

Maktperspektivet undersöker maktförhållandet mellan olika aktörer. I projekten som undersöks finns en stor mängd aktörer. Moderna museet får exemplifiera komplexiteten på beställarsidan: Informanten ansvarade för planeringen av konserveringslokalerna. Övergripande brukaransvar för hela museet hade museichefen. Beställare och ägare var Statens fastighetsverk. Ekonomiskt ansvarig var Kulturdepartementet. Ytterligare aktörer var arkitekterna, i detta exempel, en internationell arkitekt vars idéförslag vann tävlingen om ett nytt museum, samt ett svenskt arkitektkontor som deltog i byggprojekteringen. Det är inte alltid som bilden av ansvarsfördelningen är lika klar. En informant uppger att hon inte vet exakt hur processen ser ut högre upp på kommunnivå.

Att frågan om maktbalans inte är självklar, även om man sitter som projektansvarig, visar ett exempel från intervjuerna. Informanten berättar att han upplever arkitekten som okänslig och processen som jobbig. Ritningsförslagen måste granskas in i minsta detalj, eftersom beställarens krav inte efterföljs. Arkitekten följer inte programmet, och har inte förstått viktiga principer. Invändas kan att detta istället kan ses som tecken på dålig kommunikation. Jag tolkar det dock som en maktfråga. Detta grundar jag på att informanten även uttrycker att han fått ta strid för viktiga lösningar. Som en kontrast står en annan informants erfarenhet. Hon berättar att planeringen bedrevs i en arbetsgrupp bestående av chefen för samlingarna

och fyra konservatorer, där informanten var en av dem. Diskussioner fördes med konservatorskollegor från myndighetens övriga museer. I processen deltog även fastighetsägare och arkitekt. Hon beskriver att gruppen förde en öppen diskussion, och att förslag och lösningar arbetades fram gemensamt.

SYNEN PÅ INFLYTANDE

Något jag undersöker i intervjusituationerna är hur informanterna uppfattar sitt inflytande. Försöker jag gradera svaren, blir det en fallande skala. Från den informant som upplevde ett stort inflytande i den övergripande planeringen, och ett något mindre på detaljnivå, till informanten som bedömer att hans inflytande var ganska stort och att inga ändringar kunde ske utan att informanten tillfrågats. Nästa informant tycker att hon haft mycket att säga till om och slutligen informanten som haft rätt mycket att säga till om och som upplever att hennes åsikter respekterats. En informant hamnar utanför denna skattning, då han upplevde att han hade ett stort inflytande i diskussioner vid möten och sammanträden, men i slutänden kände han sig överkörd.

Hornyánszky Dalholm menar att det är viktigt att det finns en gemensam syn på arbetssätt och beslutsfattande hos aktörerna.⁴¹ Brister i detta är ofta en anledning till missnöje och frustration. I två av de undersökta objekten ser jag exempel på detta. Det gäller den informant som råkar i konflikt med arkitekten och den informant som i slutänden känner sig överkörd. Det är tydligt att samsyn saknas i båda projekten. Ytterligare exempel finns, men där är missnöjet inte lika uttalat. En informant beskriver hur man på lägsta detaljnivå gällande arbetsstolarnas klädsel och färg, inledningsvis blivit hårt styrda av ledningens direktiv. Detta ifrågasattes dock av arbetsgruppen och en ändring kom till stånd.

På frågan om påverkan på planeringen svarar alla utom en informant med konkreta exempel. En informant beskriver hur han initierade lösningar för sambanden mellan lokalerna, placeringen av konserveringsavdelningen i förhållande till magasin, packrum och utställningslokaler samt kommunikationerna mellan dessa. En annan informant berättar att hon fått igenom en målerikonservering för en ännu ej tillsatt tjänst. Ytterligare exempel är informanten som fått igenom fönster i konserveringsateljén, något som arkitekten inte tyckte var nödvändigt. Samma informant nämner också att han i egenskap av skyddsombud, sagt ifrån när man planerade att föremål som var för stora och tunga för hissen skulle transporteras i trappa. Slutligen

⁴¹ Hornyánszky Dalholm (1998) s. 259

ger en informant en rad exempel på lösningar som han bidragit med, placering mot norr, burspråk för retuscheri i dagsljus, ateljéernas placering i fil, med mera.

AVRUNDNING

Under en process bearbetas och ändras olika förslag och lösningar. Prioriteringar måste göras, och alla önskemål kan inte uppfyllas. Detta är synligt i intervjumaterialet. I ett projekt slopades klimatkammare och karantän, vilket tidigare varit uppe till diskussion. En annan informant berättar att man strök ett rum för röntgen vid planeringen, men tillägger att detta kommer att byggas nu, efter att byggnaden varit i bruk några år. Han nämner även, att man valde bort motordrift av de stora portar som finns i byggnaden. Det ångrar man idag, eftersom portarna är tunga att hantera. Därför kommer motorer att installeras. Ytterligare en informant beskriver hur man bytt ett planerat tvättbord mot ett arbetsbord i glas.

Vikten av att planera för en utökad verksamhet påtalas i flera intervjuer. Sannolikheten att man får möjlighet till ytterligare utökning av lokalerna inom en överskådlig framtid är liten. Av intervjuerna framgår det, att man i fyra fall byggt lokaler för inriktningar med ännu ej tillsatta tjänster.

Något som kan påverka projekten är begränsad ekonomi. Ambitionerna är ofta större än budgeten. Detta tar två informanter upp. Båda talar om ekonomiska eftergifter. I det ena fallet handlar det om att projektet utsatts för sparkrav, och informanten är övertygad om att åtskilliga ändringar kommer att ske. Den andre informanten ger ett konkret exempel på att sämre och billigare material och utrustning än vad som föreskrivits levererades. Vissa fel kunde åtgärdas, medan andra var för dyra att rätta till.

Jag uppfattar det som om alla informanter tagit planeringsarbetet på största allvar och aktivt och engagerat deltagit i processerna. Resultatmässigt är man överlag nöjd eller mycket nöjd med lokalerna, även om bara ett fåtal är helt inarbetade. Exempel finns på detaljlösningar som man är mindre nöjd med och på ändringar som fått göras, men det positiva överväger helt klart.

5. INTERVJUUNDERSÖKNINGEN - KONKLUSION

I intervjuerna framkommer att sambandet mellan lokaler för olika verksamheter, såsom magasin, utställning och konservering, är av stor vikt. Flera informanter beskriver att föremålets väg genom byggnaden studerats grundligt innan lokalernas placering bestämts. Transporter är alltid ett riskmoment, och bör i största möjliga mån minimeras. När det gäller utformning av konserveringslokaler framkommer för- och nackdelar med att placera olika funktioner i skilda utrymmen jämfört med att samla alla funktioner i en stor lokal. Att dela in arbetsmomenten i kategorier, såsom vått, torrt, rent, smutsigt, bullrigt och giftigt, kan vara en möjlighet att strukturera planeringen. Inom konservering är det viktigt att kunna utföra flera arbetsmoment parallellt, oavsett om en eller flera personer medverkar. Konsekvenserna av att arbeta flera personer i samma lokal tas även upp i intervjuerna.

Grundläggande för konserveringsarbetet är tillgången till en stor, fri, flexibel arbetsyta. Förutsättningar för fotodokumentation behövs, liksom tillgång till förvaringsmöjligheter för material, kemikalier, utrustning, och i viss utsträckning, föremål. En avskild kontorsarbetsplats är också önskvärt. Åsikterna om behov av laboratorium går isär. Tillgång till mikroskop hör däremot till grundutrustningen enligt informanterna.

Konserveringslokaler ställer stora krav på installationer, inte minst på grund av behovet av flexibilitet. God belysning, många och lämpligt placerade eluttag, avpassad ventilation och utsug, tillgång till vanligt och avjoniserat vatten och tillräckligt dimensionerade avlopp med slamavskiljning är exempel som tas upp i intervjuerna. Avancerade system för klimatstyrning ses däremot inte som nödvändigt i arbetslokaler.

När det gäller arbetsmiljö och säkerhet, beskriver informanterna de faktiska förutsättningarna på respektive arbetsplats. Medvetenheten är generellt hög, och många åtgärder är vidtagna för att förebygga att skador och tillbud uppstår, främst inom områdena brand och stöld. Exempel på åtgärder mot ljud/buller och damm/smuts återfinns också i intervjuerna. En del kvarstår dock att åtgärda, exempelvis skydd mot översvämning.

Lämpliga och olämpliga material på arbetsytor, inredning och golvbeläggning i lokalerna berörs i väldigt liten utsträckning. Möjligen kan det bero på intervjumallens utformning, vilket är olyckligt.

Lokaltutformningens påverkan på preventiv konservering klargörs inte helt i intervjuerna. Att preventivt arbete är av stor betydelse inom konserveringen är dock klart.

Den personliga inställningen till publik konservering varierar bland informanterna. Olika förslag och former av publik verksamhet framkommer, exempelvis förevisningar, föredrag, kurser och utställningar förutom direkt arbete inför publik.

Intervjuerna visar på något olika förutsättningar för brukarmedverkan vid planeringen av nya konserveringslokaler. Delaktigheten varierar i de olika projekten, men alla arbetsgivarna tar hjälp av den egna personalen i planeringsarbetet. Ansvarsfördelningen är ofta komplicerad och de inblandade aktörerna många. I flertalet av projekten ingår konserveringslokalerna som en del i ett större sammanhang, och i de flesta processerna involverades informanterna redan i inledningsfasen. Generellt är förmågan att konkretisera önskemål och krav på lokalerna stor bland informanterna, även om tidigare erfarenhet av byggprocesser saknas. Ett exempel finns dock där konservatorskompetens inte utnyttjas. Synen på möjligheten att påverka resultatet skiljer sig något åt mellan informanterna. Exempel finns där informanten fått ta strid för viktiga lösningar. Ett annat exempel är informanter som känner sig överkörda eller uteslutna vid beslut. Engagemanget bland informanterna är stort, liksom förväntningarna på resultatet. Negativa aspekter som konflikter, sparkrav och kompromisslösningar förekommer, men det positiva överväger. En möjlig reflektion är att ännu bättre resultat hade kunnat uppnås med större delaktighet och möjlighet att påverka i alla stadier av processen.

Vid flera projekt har man tagit hänsyn till framtida expansion och utökad personal. En viktig åtgärd, eftersom det troligtvis kommer att dröja länge innan ytterligare utvidgning av lokalerna sker.

I intervjuerna har liten vikt lagts på lös utrustning och detaljerade beskrivningar av arbetsmoment. Detta är medvetet, eftersom varje inriktning och samling ställer mycket olika krav, och det därför är omöjligt att generalisera om lösningar på detaljnivå. Naturligtvis är dessa lösningar något som, i en konkret planeringsprocess, är av största vikt.

När det gäller frågan om brukarmedverkan, ger intervjuerna enbart informanternas syn på densamma. För att kartlägga processerna mer grundligt, hade flera intervjuer med en större del av aktörerna behövts.

6. DISKUSSION

I inledningskapitlet utgår jag ifrån att kunskapen om arbetsmomenten inom konserveringsverksamheten finns hos konservatorerna, och att denna kunskap tas till vara är avgörande för hur ändamålsenliga planerade lokaler för konservering blir. Kunskapen jag förutsatte, finns hos de tillfrågade informanterna, och medvetenheten och förmågan att konkretisera krav och behov visade sig vara även större än förväntat. Undersökningen visar att arbetsgivarna i stor utsträckning tar hjälp av sina medarbetare vid planeringen av nya lokaler. Brukarmedverkan ses dock övervägande som ett medel att nå resultat och inte så mycket som ett mål i sig. Positivt är att man i två av projekten tilldelat konservator projektledarrollen. I andra projekt hade graden av delaktighet och inflytande kunnat vara högre. Detta gäller främst de projekt där informanterna till största delen agerat som rådgivare, och naturligtvis det projekt som saknar inblandning av konservator överhuvudtaget. En viktig aspekt är att ansvarsfördelningen, liksom förutsättningarna för arbetet, är tydligt uttalade. Jag anser att processerna skulle ha fungerat ännu bättre om större vikt lagts på stöd och utbildning i projektering för de involverade. Intervjuundersökningen ger dock inte en heltäckande bild av processerna och graden av brukarmedverkan. Ytterligare intervjuer och kartläggning behövs för att få en heltäckande bild av projekteringsarbetena. En fortsättning kan vara intervjuer med fler inblandade aktörer med olika roller, för att fördjupa perspektivet. En annan möjlighet är att specialgranska ett projekt i en fallstudie, och samla samtliga delaktigas erfarenheter av projektarbetet.

Jag inleder även med att beskriva hur konservatorerna kommit upp ur källare, ner från vindar och fram ur skrubbar och, i vissa fall, för första gången in i verksamheten. Konservering och föremålsvård är en central del av museiverksamheten, och inget borde väl vara naturligare än att ge konserveringslokalerna en central placering i byggnaden. Av det trettioital inrättningar för konservering som jag besökt, är en fjärdedel fortfarande placerade i källarplan, helt eller delvis. Detta gäller tyvärr även ett av de nybyggda objekten i undersökningen. Lokalisering på översta våningsplan förekommer också. Gränsen till vindsutrymme är ibland hårfin. Ytterligare ett exempel återfinns i tillfälliga baracker, och lär så göra i åtskilliga år till. Jag anser att satsningen på ändamålsenliga lokaler, även är ett led i försöket att höja konservatorernas status. Det vi ser är ett generationsskifte, både inom museivärlden som bland konservatorerna själva. Det är också tydligt att preventiv konservering blivit en allt större del av arbetet, och att konservatorernas delaktighet i den övriga museiverksamheten ökar,

exempelvis inom magasinering, utställning och planering. Detta är en utveckling som behövs, bland annat för museiverksamhetens vitalisering.

Konserveringslokaler är komplicerade arbetsmiljöer och, som en informant påtalar, den svåraste delen av hela museibyggnaden vid planering och byggnation. Inledningsfasen av projekteringen när samband, kommunikation och lokalisering planeras är speciellt viktig. Utgångspunkt bör tas i föremålens väg genom byggnaden och olika funktioners och verksamheters sammanhang. I flera av de undersökta projekten har verksamheter delats upp. Nya konserveringslokaler har samordnats med magasinsbyggnation och de nya lokalerna hamnar ofta på större eller mindre avstånd från den övriga museiverksamheten; utställning och administration. Detta upplever flera informanter som negativt. Transporter är ett stort riskmoment vid föremålshantering och bör undvikas om det är möjligt. Avskildhet från övrig personal är också ett problem, eftersom verksamheten främjas av samarbete. Exempel finns dock där flera konservatorer samlats i en byggnad med resultatet ökat kontakt och informationsutbyte dem emellan.

Flexibilitet är ett nyckelord när det gäller konservering. Några basala funktioner kan förvisso fastslås, men föremålens behov av åtgärder varierar, liksom deras storlek och material. Vid planeringen bör man naturligtvis utgå ifrån museets samlingar, och vilken inriktning på konservering det är frågan om, och utrusta lokalerna därefter. En risk med funktionellt skräddarsydda lösningar är att de snabbt blir föråldrade, och det är viktigt att komma ihåg att möjlighet till förändring är en tillgång vid all byggnation.

Gällande lagar och föreskrifter ska naturligtvis följas. Viktiga sådana är Miljöbalken och Arbetsmiljölagen. Jag går dock inte in på vad dessa föreskriver, utan hänvisar läsaren att själv ta del av innehållet om intresse finns. Jag undviker att gå in på juridik i uppsatsen, eftersom jag är medveten om att detta kan förändras. I en konkret planeringssituation är det viktigt att ha tillgång till aktuellt material.

Vid planering av arbetsmiljöer och arbetsplatser är ergonomi en viktig aspekt. Eftersom jag i detta arbete inte går närmare in på exakta arbetsmoment, lämnar jag även detta område till läsaren att själv fördjupa sig i, om behov föreligger.

Något som också hamnar utanför ämnet för uppsatsen är estetik. Det innebär inte att jag anser det som oviktigt. Synen på arkitektur som konstruktion, funktion och form, eller om man vill så vill beständighet, ändamålsenlighet och skönhet är en teoretisk uppdelning, och jag väljer att använda mig av den i denna uppsats. I en konkret gestaltungsuppgift kan det däremot vara svårt,

och dessutom ganska meningslöst, att dela upp byggnaden i nämnda kategorier. Av tradition läggs stor vikt på funktion när det gäller arbetsmiljö, men det finns inget som talar för att en miljö blir mindre funktionell för att den upplevs som trivsamt och tilltalande. Jag menar att omsorg om rumslig gestaltning och färgsättning är en viktig del av arkitektens arbete, eftersom jag är övertygad om att detta påverkar oss och vårt välbefinnande mer än vi är medvetna om. Detta är dock en helt annan diskussion än den jag väljer att fokusera mig på här i detta arbete.

En nybyggnation är en stor investering. Att man påbörjar ett sådant projekt beror ofta på att man vuxit ur de befintliga lokalerna. Detta är ett återkommande problem och därför är det viktigt att vid projekteringen av de nya lokalerna, även planera för framtida expansion. Ekonomiska begränsningar är en verklighet i samtliga objekt i undersökningen, men att billiga lösningar kan bli dyra i längden visar flera erfarenheter från intervjuerna. Material har fått bytas ut och sådant som strukits i planeringen har fått byggas vid ett senare tillfälle. En möjlighet är att bygga i etapper, varefter pengarna finns tillgängliga. Exempel från undersökningen visar på att man i flera projekt färdigställt konserveringslokaler för inriktningar som ännu inte blivit tillsatta med personal. Med tanke på att en ytterligare utvidgning av lokalerna knappast planeras inom den närmaste framtiden, är detta en vis strategi. Att lokalerna sedan finns, kan i sin tur bli ett argument för nyrekrytering. De ekonomiska och personalpolitiska aspekterna när det gäller lokaler för konservering ligger dock utanför undersökningen.

7. ÄNDAMÅLSENLIGA LOKALER FÖR KONSERVERING

Avslutningsvis vill jag med utgångspunkt i intervjuundersökningen och litteratur, tillsammans med erfarenheten från arbete och besök i konserveringslokaler under de senaste fem åren, ge mitt svar på frågan i inledningskapitlet: Hur ser ändamålsenliga lokaler för konservering ut?

SAMBAND

Utgångspunkten för placeringen av konserveringslokalerna är sambandet mellan denna och övriga lokaler som föremålen passerar eller förvaras i, och vikten av en god och genomarbetad planering av detta bör understrykas. Exempel på övriga lokaler är in- och uttag, sanering, karantän, packrum, registrering, fotoateljé, magasin, forskarrum och utställningslokaler. Det optimala är att föremålen förflyttas så lite som möjligt och på ett skonsamt sätt, eftersom transport alltid är ett riskmoment.

FUNKTIONER

Grundläggande för konservering är tillgång till en stor, fri, flexibel arbetsyta. Med flexibel menar jag att arbetsytan kan anpassas till olika föremål med varierande storlek, och till olika funktioner och arbetsmoment. Flexibiliteten innebär också möjlighet att samtidigt kunna utföra flera parallella moment och vid behov även arbeta flera personer i lokalerna. Förutom tillräcklig golvyta, rekommenderas att arbetsbord är reglerbara i höjdlängd och försedda med låsbara hjul, för att göra det lätt att möblera om vid behov.

Samlingen, föremålen och konserveringsinriktningen avgör vilka funktioner som bör finnas och vilken utrustning som behövs i varje enskilt fall. En möjlighet är att dela in lokalerna efter olika kategorier; exempelvis vått, torrt, smutsigt, rent, bullrigt och giftigt, och att placera de olika funktionerna därefter. Avskiljande väggar kan ibland vara lämpligt, för att inte säga behövligt. En kontorsarbetsplats i anslutning till konserveringslokalerna är nödvändigt. Ett avskilt laboratorium kan vara en tillgång om analyser görs på plats. Behovet av andra kompletterande utrymmen och medföljande personalresurser kan variera. Bland annat kan snickeriverkstad övervägas.

I eller i anslutning till konserveringslokalerna behövs olika former av förvaring för material, utrustning, kemikalier och föremål. Visserligen ska

föremål helst inte förvaras i konserveringslokalerna under längre tid, men det är ändå viktigt att det finns avpassat utrymme för dem under den tid de är där. Lämpligt är någon form av sluten förvaring för att utestänga damm och ljus. Förutom förråd, fasta skåp och hyllsystem, kan olika former av vagnar och förvaringssystem på hjul vara en lösning. Vissa utrymmen behöver vara låsbara. Andra, exempelvis kemikalieskåp, även ventilerade.

INSTALLATIONER

Behovet och placeringen av installationer, elektricitet, ventilation samt vatten och avlopp är en viktig del av planeringen av lokalerna. Det framkommer i intervjuerna att arbetsbelysning är något som kan vara svårt att få att fungera tillfredställande, och ändringar och korrigeringar har fått göras i efterhand. Dagsljuslampor för retuscherings och halogenlampor, kan vara ett komplement till naturligt dagsljus och allmänbelysning. Förutom eluttag till belysning kräver mycket av utrustningen anslutning till elnätet, och rikligt med uttag av olika slag behövs. Lösningar med vägg- såväl som golvuttag förekommer, samt eluttag hängande i tak. För- och nackdelar finns med alla, men det är viktigt att undvika långa sladdar, som är i vägen för arbete och passage. Eftersom vissa arbetsmoment alstrar värme, bland annat från värmeplattor, strykjärn, värmespatlar och limpistoler, kan det vara en bra lösning att vissa uttag förses med timer, eller att strömförsörjningen till valda delar av elinstallationerna slås av när lokalerna är obemannade. Detta för att minska brandrisken om man glömmer att stänga av en värmekälla eller ett redskap.

Även om konservatorer försöker minimera användningen av hälsovådliga kemikalier, är det ändå en del av arbetet. Detta ställer särskilda krav på ventilation och utsug, både i arbetslokalerna och vid förvaring. Ventilerade och låsbara skåp för kemikalier behövs, såväl som dragskåp, dragbänkar och/eller punktutsug, förutom allmän ventilation i form av till- och frånluft. Viktigt är att ventilationen blir så tyst som möjligt. Exempel finns där personalen undviker att slå på ventilationen eftersom bullret upplevs som störande.

Tillgång till vatten och avlopp får ses som ett baskrav, liksom tillgång till avjoniserat och/eller filtrerat vatten. Man bör komma ihåg att vanlig hushållsstandard sällan är tillräckligt, varken när det gäller dimensioner på diskbänk eller avlopp. Avloppen utrustas med fördel med slamavskiljare. En informant påtalar att överskåp vid diskbänkar bör undvikas. Vanligt är att kranar och diskbänk placeras i ena delen av konserveringslokalerna. En möjlig lösning är att planera in ett separerat våtutrymme för att undvika

sammanblandning med torra arbetsmoment. För viss konservering kan det behövas kar för blötläggning. Utrustas lokalerna med golvbrunnar, är översvämningsskydd nödvändigt. Viktigt är att välja golvmaterial så att halkrisken minimeras. Lämpligt är också att utrusta arbetslokalerna med ett separat handfat för handtvätt.

SÄKERHET

Något som också måste lösas är olika säkerhetsaspekter, såsom skydd mot brand, stöld, olyckor och olämpligt klimat för såväl människor som föremål. Mycket handlar om hantering och goda rutiner, men jag menar att den fysiska miljön påverkar och, i bästa fall, underlättar att rutiner följs och säkerheten ökar.

Skydd mot brand i form av detektorer är en självklarhet, så också larm och släckningsutrustning. Installation av sprinklersystem kan diskuteras. Som tidigare nämnts är timer på vissa eluttag en lösning som höjer säkerheten. Lämpliga förvaringsutrymmen behövs för brandfarliga kemikalier och visst avfall, exempelvis kemikalierester och bomull eller trasor indränkta i lösningsmedel eller linolja. Tillgång till skyddsutrustning, nöddusch och ögonskölj är nödvändigt. Planeringen av utrymningsvägar är också viktigt.

När det gäller vattenskador är det inte bara källarutrymmen som drabbas och avsaknad av golvbrunnar är ingen garanti för att undkomma problemet. Tvärtom kan golvbrunnar ibland vara räddningen. Alla rörledningar, vatten som avlopp samt tak och andra konstruktioner kan börja läcka och ge upphov till fuktskador och översvämning. Även om ledningar och rör inte går att undvika, bör man vara uppmärksam på hur och var de dras. Detta gäller även elledningar med hänsyn till eventuell brandrisk.

Risken för stöld och vandalism minskas dels med mekaniska skydd, lås och larm, men även genom vem som har tillgång till lokalerna. Olika lås- och passersystem som registrerar vem som rör sig i lokalerna kan vara en god investering. Självklart är att konserveringslokaler ska vara låsta, även under dagtid, och när de är bemannade. För speciellt stöldbegärliga föremål rekommenderas kassaskåp.

PREVENTIV KONSERVERING

Förutsättningar för preventiv konservering är, förutom genomarbetade rutiner, lokaler med stabilt klimat, genomtänkta lösningar och tillräckligt med utrymme. Viktigt är att i möjligaste mån undvika trappor, trösklar, onödiga

dörrar, trånga passager och dito korridorer samt att se till att dörrbredder, -höjder och hissar är tillräckligt dimensionerade. Innebär konserveringsarbetet hantering av stora föremål, kan portar från golv till tak vara en möjlighet. Behovet av travers för hantering av tunga föremål kan även diskuteras. Vid ombyggnation begränsar naturligtvis de givna förutsättningarna, men ibland räcker det med enkla lösningar. Ett förslag från en informant är glasade dörrar för att kunna se vad som finns på andra sidan. I två av objekten i undersökningen har man arbetat med glaspartier i konserveringslokalerna för att avskilja olika funktioner men samtidigt behålla kontakten och översynen.

PUBLIK KONSERVERING

Glasade partier i väggar och dörrar kan även vara en lösning om man planerar för publik tillgång till konserveringslokalerna. Exempel finns där man placerat ett fönster mellan konserveringslokalerna och de publika utrymmena. Annars är det vanligt att den publika konserveringen bedrivs i utställningslokalerna, ibland för att slippa flytta föremålen, men även för att vara mer tillgänglig för besökarna. Jag anser dock att det är viktigt att kunna styra och reglera tillgängligheten, så konservatorn inte känner sig som ett utställningsföremål själv. Tillgängligheten får, liksom vid all annan publik verksamhet, inte heller äventyra föremålens säkerhet. Visningar och föredrag är andra möjligheter att bedriva publik konservering. Lämpligt är att tillgång finns till föredragslokal, samlingssal, café eller liknande där man kan samla ett antal åhörare.

ARBETSMILJÖ

Aspekterna som tas upp här under rubriken arbetsmiljö har en nära anknytning till säkerhet och kan läsas som en fortsättning på det stycket.

Att permanenta arbetsplatser utrustas med fönster borde vara en självklarhet. Exempel från ett av objekten visar dock att alla arkitekter inte ser detta som uppenbart. Tillgång till dagsljus är en förutsättning för konserveringsarbetet även om direkt solljus bör undvikas. Norrläge och UV-filter kan vara en lösning. Flera informanter talar om möjlighet till frisk luft och vädring. Görs fönster öppningsbara är det lämpligt att komplettera med nät för att undvika att skadeinsekter kommer in i lokalerna. En annan lösning är ljusfällor för flygande insekter. Viktigt är att fönstren inte blir någon säkerhetsrisk, vare sig när det gäller strålning, skadedjur eller inbrott.

Mat och dryck bör inte förekomma i arbetslokalerna av flera skäl. Hälsoaspekten är det ena. Att blanda födoämnen och kemikalier är direkt olämpligt. Den andra anledningen är att skydda utrustning, arbetsmaterial samt föremålen mot spill och kladd. Ett tredje skäl är att smulor och matrester kan dra till sig skadedjur. Förutom tidigare nämnda rutiner, kan det vara lämpligt att pausrum placeras så, att pauser med mat och dryck förläggs där och inte i arbetslokalerna.

Till arbetsmiljöaspekterna hör även tillgång till vilrum, omklädningsrum och dusch.

När det gäller utformandet av arbetsplatser är ergonomiska hänsyn av största vikt och stor omsorg bör läggas på denna del av arbetsmiljön. Det är dock ett område jag valt att inte gå in på i detta arbete.

MATERIAL

Ändamålsenliga lokaler för konservering ställer särskilda krav på valet av material, så väl till grund, stomme, fasad och tak, som till golv, väggar och inredning. Dessa ska bland annat vara beständiga, brandsäkra och emissionsfria. Det sista innebär att de inte avger flyktiga ämnen eller gaser. Många av dagens byggnadsmaterial är direkt olämpliga med tanke på dessa aspekter. Svårighet att hitta lämpliga material gäller främst målarfärg, fogmassor och adhesiver, men även olika skivmaterial och plastprodukter ställer till problem. Ett råd är att välja beprövade material med kända egenskaper, framför nya och oprövade produkter. Behovet av ett stabilt klimat inomhus, med så konstant temperatur och fuktighet som möjligt, ställer särskilda krav på byggnaden. Klimatstyrning kan uppnås på två sätt, antingen med hjälp av avancerade system för reglering av temperatur och fuktighet, eller genom passiv klimatstyrning genom användande av tunga och tröga byggnadskonstruktioner. Vad man än väljer är materialvalet viktigt. I *Tidens Tand*, under rubriken Magasinsbyggnaden, finns två kapitel skrivna av Jan Holmberg där han bland annat tar upp lämpliga material för museimagasin. Jag anser att det som står där i stort även gäller för konserveringslokaler, och för att detta avsnitt inte ska bli ett enda långt citat, hänvisar jag den intresserade till dessa texter.

AVSLUTNING

Uppsatsen är ett försök att undersöka och belysa de aspekter som ingår i planerande av ändamålsenliga lokaler för konservering med fokus på konservatorns roll i processen. Jag hävdar inte att mina svar på frågorna som ställs i inledningen är de enda möjliga, även om ambitionen varit att få fram en så heltäckande bild som möjligt. Förhoppningsvis kan uppsatsen ändå vara en hjälp för museer, konservatorer och arkitekter, vilka ställs inför en konkret uppgift att färdigställa lokaler för konservering.

Planering av ändamålsenliga lokaler för konservering är en komplex uppgift, som kräver tid, fackkunskap och omsorg. Det är många aspekter som ska beaktas och tas hänsyn till. Byggprojekt i museisammanhang har ofta komplicerade ägar-, beställar- och brukarförhållanden. Viktigt är att arbetet är väl förankrat i alla led och att ansvarsfördelningen är helt klarlagd. För ett bra resultat krävs att samarbetet mellan arkitekt och brukare fungerar väl. En nyckelperson är konservatorn, vars kunnande är förutsättningen för hela planeringen, och som bör finnas med i alla skeden av processen.

8. SAMMANFATTNING

I denna uppsats försöker jag beskriva de krav konservering ställer på lokaler och installationer, samt utreda konservatorns deltagande vid planering av lokaler för konservering.

Uppsatsen bygger på en av mig genomförd intervjuundersökning.

Inledningsvis finns ett teorikapitel där jag redovisar litteraturen som ligger till grund för uppsatsen, samt resonerar kring begreppen konservering, konserveringslokaler, arkitektur, ändamålsenlighet och brukarmedverkan, vilka alla är centrala för uppsatsämnet.

Intervjuundersökningen, som består av tio intervjuer, är uppdelad på två kategorier, lokaler respektive planering. Informanterna är sju konservatorer och en museitekniker. *Intervju lokaler*, fem till antalet, berör utformningen av lokalerna och vilka krav och behov som informanterna har gällande arbetsmiljön. Funktioner, installationer, preventiv och publik konservering tas upp i intervjuerna. Grundläggande för konserveringsarbetet är tillgången till en stor, flexibel arbetsyta. Behovet av flexibilitet ställer stora krav på installationerna som behövs för verksamheten, främst elektricitet, ventilation och vatten och avlopp. Andra funktioner som beskrivs i intervjuerna är samband med andra verksamheter och säkerhetsaspekter.

Jag menar att intervjuerna ger en god överblick över vad som krävs av ändamålsenliga lokaler för konservering, tillsammans med de besök i lokalerna som gjordes i anslutning till intervjuerna. Ritningsgranskning har varit ett komplement i de fall där byggnaderna ännu inte är färdiga.

Informanterna i *Intervju planering*, även de fem stycken, har alla erfarenhet av planering av projektering av konserveringslokaler och det är deras erfarenhet av processerna som jag undersöker. Intervjusvaren visar på en rad olika aspekter av brukarinflytande. Sammanfattningsvis kan sägas att personalens kompetens och erfarenhet utnyttjats i undersökta processer, men att förutsättningarna och därmed resultaten i vissa fall kunnat vara bättre. Främst handlar det om en större delaktighet och möjlighet att påverka i alla stadier av processen.

Avslutningsvis ger jag mitt svar på frågan hur ändamålsenliga lokaler för konservering bör utformas. Mycket sammanfaller med de synpunkter som framkommer i intervjuundersökningen. Material hämtas även från erfarenheter från arbetsplatser och studiebesök. Uppsatsens slutsats är att planering av ändamålsenliga lokaler är en komplex uppgift, som kräver tid, fackkunskap och omsorg samt att nyckelpersonen i denna process är konservatorn.

9. KÄLLFÖRTECKNING

OTRYCKTA KÄLLOR

COOK, Clifford (2000), *Operating an Archaeological Conservation Laboratory*. Vantaa: Vantaa Institute of Art and Design. (Duplic.)

INTERVJUUTSKRIFTER från 10 intervjuer, utförda i mars 2002.

TRYCKTA KÄLLOR

ANDERSSON, Bengt-Erik (1994), *Som man frågar får man svar.* : Rabén Prisma.

CODE of Ethics Revised Draft. I: AIC News, Volume 18, Number 5, September 1993. p.p. 15-17.

FEILDEN, Bernard M. (1979), *An Introduction to Conservation of Cultural Property*. Rom: UNESCO.

HORNYÅNSKY DALHOLM, Elisabeth (1998), *Att forma sitt rum. Fullskalemodellering i partipatoriska designprocesser*. Lund: Lunds tekniska högskola. Diss. R1:1998, Lunds universitet.

JEDRZEJEWSKA, Hanna (1980), *Konserveringsetik*. Stockholm: Konsthögskolan.

LINDBERG, Anna (2000), *När goda intentioner möter verkligheten. Om brukarmedverkan vid planering och utformning av nya arbetsmiljöer*. Luleå: institutionen för Arbetsvetenskap. Diss. 2000:27 Luleå tekniska universitet.

NATIONALENCYKLOPEDIN (1996). Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.

SANOFF, Henry, red. (1990), *Participatory Design. Theory and Techniques*. Raleigh: Bookmasters.

SVEDBERG, Olle (1990), *Om ändamålsenligheten*. I: Tidskrift för arkitekturforskning, Vol 3, Nr 1-2, 1990, s. 77-99.

TAYLOR, Mark C. (1992), *Disfiguring. Art, Architecture, Religion*. Chicago: The University of Chicago Press.

TIDENS TAND (1999), red. Fjästad. Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag.

UHL, Ottokar (1987). Referensen förekommer i Hornyánsky Dalholm, men har inte gått att finna.

VITRUVIUS (1989) *Om arkitektur. Tio böcker*. Stockholm: Byggförlaget.

VÅRDA! BEVARA! Museerna och föremålsvården. (1980) Rapport från kulturrådet 1980:2. Stockholm: Statens kulturråd.

WALLÉN, Göran (1993), *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.

WARD, Philip (1989), *The Nature of Conservation. A Race Against Time*. Marina del Ray: The Getty Conservation Institute.

WERNE, Finn (1997), *Arkitekturens ismer*. Stockholm: Arkitektur Förlag.

WULZ, Fredrik (1986), *The concept of participation*. Särtryck ur Design Studies. Vol. 7, Nr 3, 1986, s. 153-162.: Butterworth & Co Ltd.

BILAGA 1

INTERVJU LOKALER

INFORMANT: namn, adress mm.

ARBETSPLATS:

BEFATTNING:

TIDIGARE ARBETSPLATSER:

SAMBAND:

IN-/UTTAG REGISTRERING MAGASIN UTSTÄLLNING

FLERA UTRYMMEN / EN STOR ATELJÉ

KONTOR VERKSTAD/ATELJÉ LABB FOTOATELJÉ

VÅTT TORRT SMUTSIGT RENT GIFTIGT

FÖRRÅD/FÖRVARING

ARBETSYTOR

ELEKTRICITET

VENTILATION

VATTEN/AVLOPP

ÖVRIGA FUNKTIONER:

SÄKERHET:

BRAND

STÖLD

ÖVERSVÄMNING

SKADEDJUR

TEMPERATUR

FUKT

LJUS

HÄLSA

DAMM/SMUTS

LJUD/BULLER

PREVENTIV KONSERVERING:

PUBLIK KONSERVERING:

ÖVRIGT:

BILAGA 2

INTERVJU PLANERING

OBJEKT:

ADRESS:

PLANERINGS- OCH BYGGÅR:

INFORMANT: namn, adress mm.

BEFATTNING:

PROCESSEN:

PERSONLIGEN DELAKTIG I PROCESSEN?

HUVUDANSVARIG FRÅN BESTÄLLARE?

NÄR KONTAKTADES KONSERVATOR?

HUR STORT INFLYTANDE HADE KONSERVATOR?

PÅVERKADES PLANERINGEN?

RESULTATET:

HUR FUNGERAR LOKALERNA?

POSITIVT:

NEGATIVT:

ÄNDRINGAR:

ÖVRIGT: